

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Cilt: 6, Sayı: 2, 2017
Sayfa: 1172-1188

Received/Geliş: Accepted/Kabul:
[18-04-2017] – [11-06-2017]

Ekonomik Kalkınmada Göçmen Transferlerinin Rolü: Mit mi Gerçek mi?

Deniz ÖZYAKIŞIR

Yrd. Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Asst.Prof.Kafkas University Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences
dozyakisir@gmail.com

Öz

Dünya ekonomisinde özellikle 1980'den sonra meydana gelen değişim ve dönüşüm süreci kısaca küreselleşme kavramıyla kodlanmıştır. Bu süreçte iletişim ve ulaşım maliyetlerinde görece düşüş yaşanmıştır. Buna ilave olarak küreselleşmenin beraberinde getirdiği tehdit ve fırsatlar, insanların doğdukları yerlerden başka yerlere göç etmelerini hızlandırmıştır. Böylece dünya çapında artan insan hareketliliği, uluslararası göç kavramıyla ifade edilmeye başlanmıştır. Küreselleşme sürecinde artan uluslararası göçün temel öznesini yurt dışına çalışmaya giden göçmenler oluşturmaktadır. Göçmenler göç ettikleri ülkelerde kazandıkları paraları kendi ülkelerine göndererek ülke ekonomilerine önemli katkılar sağlamaktadırlar. Bu yüzden göçmen dövizleri veya transferlerinin ülkelerin sosyo-ekonomik kalkınmalarına etkileri son dönemde pek çok çalışmaya konu olmaktadır. Bu çalışmanın amacı, uluslararası göçle birlikte miktarları hızla artan göçmen dövizlerinin ülkelerin ekonomik kalkınmalarına etkisini analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen Transferleri, Ekonomik Kalkınma, Transfer, Gerçek.

The Role of Remittances in Economic Development: Myth or Reality?

Abstract

The change and transformation process which has occurred in the world economy, especially after 1980, is briefly named as globalization. In this process, communication and transportation costs have decreased comparatively. Moreover, threats and opportunities brought by globalization have accelerated the migration of people to places from their place of birth. Therefore, increasing human mobility around the world has begun to be expressed by the concept of international migration. Immigrants workers are the main subject of increasing international migration in the globalization process. Immigrants make significant contributions to the economy of their own countries by sending the money they earn. Thus, the effects of immigrant foreign exchange or transfers on the socio-economic development of countries have recently been subject to many studies. The purpose of this study is to analyze the impact of rapidly increasing amounts of immigrant foreign exchange on economic development of countries.

Keywords: Migration, Remittances, Economic Development, Transfer, Reality.

Giriş

Dünya ekonomisinin yaşadığı neoliberal değişim ve dönüşüm süreci kısaca küreselleşme kavramıyla ifade edilmektedir. Çok boyutlu olan bu yeni süreçte ekonomiler birbirlerine ticaret, finans, teknoloji vb. alanlarda entegre olmuş ve fiziki sınırlar önemini yitirmiştir. Başta sermaye hareketliliği olmak üzere üretim faktörlerindeki mobilizasyon artmış ve ulusal sınırların dışına çıkışın önündeki engeller giderek ortadan kalkmıştır. Böylece dünyada önce uluslararası işgücü göçüyle başlayan daha sonra ailelerin göçüyle devam eden bir insan hareketliliği ortaya çıkmıştır. Günümüzde küresel düzeye varan bu insan hareketliliğini küresel göç olgusuyla nitelendirmek mümkündür.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki bireyler, buldukları ülkelerin itici koşullarından adeta kaçarak, daha gelişmiş ülkelere doğru göç etme eğilimine girmiş ve göç, bu yönüyle küresel bir olguya dönüşmüştür. Göçmenler, daha iyi iş ve yaşam olanaklarına kavuşma, aileleri için iyi bir gelecek kurma, yoksulluk ve gelir dağılımından kaynaklanan sorunlarına çözüm bulma gibi gerekçelerle gelişmiş ülkelere göç etmektedirler. Aile ile birlikte göç etmenin maliyetini karşılayamayan bazı göçmenler ise ailelerini geride bırakarak sadece kendileri göç etmek zorunda kalmaktadırlar.

Bu tür göçmenler geldikleri ülkede elde ettikleri kazançlarının büyük bir kısmını ülkelere transfer etmektedirler. Göçmenlerin ailelerine gönderdikleri transferler tüketim ihtiyaçlarının karşılanması noktasında aile ekonomisine ciddi katkı sağlamaktadır. Bu transferler son dönemlerde göçün küreselleşmesine bağlı olarak daha yüksek miktarlara ulaşmış ve artık aile ekonomisinin yanı sıra ülkelerin makroekonomilerine de katkı sağlayacak boyutlara ulaşmıştır. Bazı ülkelerin GSYİH'sının üçte birini oluşturan transferler, ülkelere giren doğrudan yatırım ve resmi yardımlar gibi diğer finans kaynaklarıyla yarışacak düzeye gelmiştir. Hatta son dönemlerde bazı ülkelere giren göçmen transferlerinin tutarı, resmi yardımları ve özel sermaye akımlarını fazlasıyla geçmiştir. Diğer finans kaynaklarına göre daha istikrarlı olan bu transferler bazı ülkelerin ticaret açıklarını bile kapatacak boyuttadır. Günümüzde göçmen transferlerin geldiği nokta, elbette ki göç hareketlerinin küresel boyutlara ulaşmasının bir sonucudur. Dolayısıyla göçmen transferlerine geçmeden önce göç olgusunu küresel bir çerçevede ele almakta fayda vardır.

Küresel Boyuta/Olguya Dönüşen Göç ve Göçmenlik Meselesi

Küresel göç, hâlihazırda devam eden küreselleşme sürecinin temelinde yer almakta ve insanlar ekonomik beklentilerden hareketle aileleriyle daha güvenli yaşam alanları bulmak için buldukları ülkelere göç etmektedirler. Göçün farklı diğer sebepleri olmakla birlikte ekonomi ve

güvenlik, göç eden dünya nüfusunun %3'ününün motivasyon kaynağı olmuştur. Göçmenlerin büyük bir kısmı gelişmiş ülkelere yöneldiğinden, bu ülkelerdeki uluslararası göçmenlerin payı 2005'te % 9,5'e ulaşmıştır (Kahanec ve Zimmermann 2008:2).

İnsanların daha yüksek gelir elde etmek ve daha iyi bir yaşam kalitesine sahip olmak için az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere göç etmeleri, uluslararası göçün dinamiklerini ortaya koyması açısından oldukça önem taşımaktadır (İçduygu, 2009:2). Ekonomik küreselleşmenin bir sonucu olarak üretim alanlarının dünyanın farklı bölgelerine, özellikle de ucuz işgücü ve hammadenin bol olduğu az gelişmiş ülkelere kaydırılmasıyla birlikte, bu göç dalgasının yönü değişebilmekte ve söz konusu ülkelere doğru da bir göç dalgası gelişebilmektedir (Niessen, 2003:2).

Fakat uluslararası göç, her ne kadar hacim, çeşitlilik, coğrafi kapsam ve genel karmaşıklık açısından küreselleşme sürecinin bir parçası olarak görülse de, bu fikrin büyük ölçüde test edilmemiş olarak kaldığı da dile getirilmektedir (Czaika ve Haas, 2015:283). Ama yine de insanların ulusal sınırlar boyunca hareket etmesi olarak tanımlanan uluslararası göçün, 21.yüzyıl için küresel bir sorun haline geldiği (Martin ve Widgren, 2002:3) söylenebilir. Ülke açısından gelir eşitsizliğindeki derinleşme, uluslararası göçe önemli ölçüde zemin hazırlamaktadır. Düşük gelirli ülkelerde işçilerin %40'ı kazançlarının ortalamadan daha düşük olduğu tarımsal alanlarda istihdam edilmektedir. Bu düşük ücretler işçi ve çiftçilere gelir ve fırsatların daha iyi olduğu kentsel alanlara göç etme konusunda ek bir teşvik sunmaktadır. Zira bu anlamda yaşanan göç, dünya nüfusunun kentsel payının ilk kez 2008 yılında %50'yi aşmasının bir nedenidir (Martin ve Widgren, 2002:6).

2010 yılında yayınlanan bir raporda, Meksika'dan ABD'ye doğru gerçekleşen göçlerde göçmenlerin %61'ini göçe iten en önemli faktörlerin ekonomik fırsatlar, yüksek ücretler ve daha fazla iş olanakları olduğu belirtilmektedir (Wainer, 2011:2). Nitekim günümüzde dünya nüfusunun büyük çoğunluğu doğduğu ülkede yaşamakla birlikte, yaşamlarının bir bölümünü çalışmak, eğitim görmek ve hatta emekliliğini geçirmek için farklı bir ülkede bulunmak isteyenlerin sayısı hızla artmaktadır. Bugün 6,8 milyar olan dünya nüfusunun 200 milyonu (%3) doğduğu ülkeden farklı bir ülkede yaşamını sürdürmekte olup, gelişmiş ülke nüfuslarındaki göçmen payı 1970 ile 2000 yılları arasında ikiye katlanmış durumdadır (McCann, Poot ve Sanderson, 2010:362). Son yıllarda da durum pek farksız değildir. Gelişmiş ülkelere göç akımları küresel krizin hemen sonrasında biraz yavaşlasa da krizin süregelen etkilerine rağmen, dünya çapında göçmen sayısı son yıllarda hala yüksek düzeydedir. 2005 yılında tahmini 191 milyon olan uluslararası göçmen sayısı 2010'da 214 milyon olarak tahmin edilmiştir.

Tahmini olarak 740 milyon olan iç göçmen sayısı göz önüne alındığında, yaklaşık 1 milyar insanın (kabaca dünya nüfusunun 1/7'si) göçmen kökenli olduğu görülmektedir (IOM, 2011:49).

Dünya Bankasının 2016 verilerine göre 247 milyondan fazla insan ya da dünya nüfusunun yüzde 3,4'ü doğdukları ülkelerinin dışında yaşıyor. Uluslararası göçmen sayısı 2000'de 175 milyon iken 2013'te 247 milyondan fazla ve 2015'te ise 251 milyonu aşacak gibi görünmektedir. Eğer 2015 rakamı böyle gerçekleşirse göçmenlerin payı son on beş yılda yüzde 3'ünün (dünya nüfusunun) biraz üzerinde gerçekleşmiş olacaktır. Aynı rapora göre dünyadaki en geniş göçmen koridoru 2013'te 13 milyon göçmenin kullanmış olduğu Meksika-ABD koridoru olmuştur. İkinci sırada ise Rusya-Ukrayna, arkasından da Bangladeş-Hindistan koridoru gelmektedir. Rapora göre en fazla göç alan ülkeler ise sırasıyla ABD, Suudi Arabistan, Almanya, Rusya Federasyonu, Birleşik Arap Emirlikleri, İngiltere, Fransa, Kanada, İspanya ve Avustralya olmuştur (World Bank, 2016a).

Göçlerin yönüne baktığımızda ise rapora göre Güneyden-Güneye göçün toplam göç stoku içindeki payının %38, Güney-Kuzey göçünün payının ise yaklaşık %34 olduğu görülmektedir. Küçük ülkelerin, yüksek nitelikli göç oranlarına sahip olma eğiliminde oldukları da raporda yer alan önemli bir veridir. Rapora göre Batı Şeria ve Gazze'den gelen mülteciler hariç tutulduğunda, 2014'teki mülteci sayısı 14.4 milyon olarak gerçekleşmiş ve bu mültecilerin yaklaşık yüzde 86'sına da Türkiye, Pakistan, Lübnan, İran, Etiyopya, Ürdün, Kenya, Çad ve Uganda gibi gelişmekte olan ülkeler ev sahipliği yapmıştır. Öyle ki, Lübnan'da mülteciler nüfusun %35'ini oluşturmuştur. Öte yandan dünyada göç kaynağı bakımından Suriye'nin ilk sırada olduğu da raporda göze çarpan bir diğer veri olarak karşımıza çıkmaktadır (World Bank, 2016a).

Günümüzde tüm ülkeleri etkileyen ve bu anlamda küresel bir soruna dönüşen göçmenlik meselesi en çok da gelişmiş bölgelerdeki ülkeleri yakından ilgilendirmektedir. Göçlerin varış noktası olarak gelişmekte olan bölgelerden ziyade bu bölgelerin seçildiğini aşağıdaki tablodan görebiliriz.

Tablo 1: Uluslararası Göçmen Stoku, 1990-2015 (Milyon kişi)

Göçmenlerin Varış Bölgesi	1990	1995	2000	2005	2010	2015
DÜNYA	152.6	160.8	172.7	191.3	221.8	243.7
Gelişmiş Bölgeler	82.4	92.3	103.4	117.2	132.6	140.5
Gelişmekte olan Bölgeler	70.2	68.5	69.3	74.1	89.2	103.2
Avrupa	49.2	52.8	56.3	64.1	72.4	76.2
Asya	48.1	46.6	49.3	53.4	65.9	75.1
Afrika	15.7	16.3	14.8	15.2	16.8	20.7

Kaynak: UN, 2015

Dolayısıyla Tablo 1'e göre göç edilen bölgeler bakımından özellikle gelişmiş bölgelerin seçildiğini söylemek mümkündür. Daha iyi yaşam ve istihdam koşulları, yüksek ücret düzeyi ve çocuklar için iyi bir gelecek kaygısı, insanları bu isteklerini gerçekleştirebilecekleri ülkelere yönlendirmektedir. Uluslararası göçmen sayılarının yer aldığı aşağıdaki tabloda ilk sırada yer alan ülkeler bu anlamda dikkate değerdir (Tablo 2).

Tablo 2: Uluslararası Göçmen Nüfusu ve Ülkelerin Toplam Nüfusu içinde Göçmenlerin Payı, Varış noktasındaki ilk 25 ülke, 2015

Sıra	Varış noktasındaki (göç edilen) ülke	Toplam Ülke Nüfusu (milyon kişi)	Toplam Göçmen Sayısı (milyon kişi)	Göçmenlerin Nüfus içindeki Payı (%)
1	ABD	321.774.000	46.627.000	14,5
2	Almanya	80.689.000	12.006.000	14,9
3	Rusya	143.457.000	11.643.000	8,1
4	Sudi Arabistan	31.540.000	10.186.000	32,3
5	İngiltere	64.716.000	8.543.000	13,2
6	B. Arap Emirlikleri	9.157.000	8.095.000	88,4
7	Kanada	35.940.000	7.836.000	21,8
8	Fransa	64.395.000	7.784.000	12,1
9	Avustralya	23.969.000	6.764.000	28,2
10	İspanya	46.122.000	5.853.000	12,7
11	İtalya	59.798.000	5.789.000	9,7
12	Hindistan	1.311.051.000	5.241.000	0,4
13	Ukrayna	44.824.000	4.835.000	10,8
14	Tayland	67.959.000	3.913.000	5,8
15	Pakistan	188.925.000	3.629.000	1,9
16	Kazakistan	17.625.000	3.547.000	20,1
17	Güney Afrika	54.490.000	3.143.000	5,8
18	Ürdün	7.595.000	3.112.000	41,0
19	Türkiye	78.666.000	2.965.000	3,8
20	Kuveyt	3.892.000	2.866.000	73,6
21	Çin, Hong Kong	7.288.000	2.839.000	38,9
22	İran	79.109.000	2.726.000	3,4
23	Singapur	5.604.000	2.544.000	45,4
24	Malezya	30.331.000	2.514.000	8,3
25	İsviçre	8.299.000	2.439.000	29,4

Kaynak: MPI, 2015

1960'dan bu yana, en çok hedeflenen 25 ülke için uluslararası göçmenlerin sayılarının verildiği bu tabloda toplam nüfusu 100.000'den az olan ülkeler

hariç tutulmuştur (MPI, 2015). Tablodan da görüldüğü gibi göçmenlerin ülke tercihlerinde ilk sırada gelişmiş ülkeler yer almaktadır. Listede sonlara doğru gidildikçe göçmen sayılarında gözle görülür bir düşüş görülmektedir.

Göçmen Transferleri ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi

Göç ve kalkınma ilişkisi tarihsel süreç içerisinde pek çok çalışmaya konu olmakla birlikte, bu ilişki iki farklı eksende tartışılmıştır. Özellikle son yıllarda göçmen gönderen topluluklarda ve ülkelerde, kalkınma ve göç ilişkisi “göç iyimserleri” ve “göç kötümserleri” bağlamında ateşli bir tartışma konusu olmuştur. Tartışma, aynı zamanda sosyal teori ve kalkınma teorileri arasındaki paradigma bölünmesini de yansıtmaktadır (Haas, 2010:3). Bu noktada kalkınmadan veya kalkınmamaktan kaynaklı sorunların göçe etki ettiği şeklinde bir tartışma ortaya çıkmaktadır ki, gerçekte kalkınma mı göçe etki etmekte (Vogler ve Rotte, 2000:495) yoksa göç mü kalkınmaya etki etmekte sorusu adeta bir bilmece olarak çözülmeyi beklemektedir. Nitekim Richard F. Muth “*Migration: Chicken or Egg*” adlı çalışmasında 1950’li yıllarda ABD’deki bölgeler arası göç hareketlerini yukarıda çizilen çerçevede ele almaktadır (Muth, 1971:295).

Bu bağlamda göç hareketlerini kalkınma için olumlu karşılayanların aksine, göçün ülkelerin kalkınma hızını yavaşlattığını ileri süren ve göçe olumsuz yaklaşan çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Göç olgusu uluslararası boyutuyla incelendiğinde, ekonomik kalkınma açısından birtakım olumlu-olumsuz ve birbirinin tersi etkiler taşıdığı söylenebilir. Örneğin gelişmiş ülkelere doğru yapılan beyin göçü, kalkınma çabalarını önemli ölçüde sekteye uğratarken, tersi yönde gelişen göçmen transferleri veya işçi dövizleri beyin göçünden doğan zararı bir anlamda dengeleme işlevi görmektedir (Özyakışır, 20013:27).

Dolayısıyla göçün kalkınmaya katkı sağlayan potansiyel yollardan biri olduğunu söylemek mümkündür. Göç kısa vadede yerel finansal ve beşeri sermayenin kaybolmasıyla sonuçlanabilir. Fakat uzun vadede yerel alanların uzun dönemli kalkınmasına katkı sağlayabilir. Bu kapsamda özellikle iç göçmenlerin gönderdikleri havaleler, kırsalda yaşayan ailelerinin yoksulluğunu hafifletmede önemli bir faktör olabilir (Laczko, 2005:11).

Göçmen transferlerinin ekonomik kalkınma ile olan ilişkisi pek çok çalışmaya konu olmuş ve ülke deneyimleri üzerinden çeşitli kanıtlarla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu alanda hayli geniş bir literatürün ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu literatürde yer alan çalışmalardan bazılarını yakından baktığımızda; bazılarının transferlerin gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğa olan etkilerini (Adams JR. ve Page, 2003; Adams JR. ve Page, 2005; Acosta, vd., 2008) incelerken bazılarının da bu etkileri ülke karşılaştırmaları ile (Funkhouser, 1995) ele aldıkları ve Guyana (Agarwal ve Horowitz, 2002), El Salvador (Edwards ve Ureta, 2003),

Türkiye (Tansel ve Yaşar, 2010) gibi ülkelerden kanıtlarla teori ile pratiği test ettikleri (Osili, 2007) görülmektedir.

Ayrıca transferlerin gerçek mi mit mi olduğunu sorgulayan (Haas, 2005) çalışmaların yanı sıra bunların bölgesel kalkınma (Haas, 2006) ve ekonomik kalkınma (Le, 2011) boyutuna vurgu yapan çalışmalar da mevcuttur. Bununla birlikte transferlerin finansal kalkınma (Gupta, vd., 2009; Aggarwal vd., 2011, Chowdhury, 2016) ekonomik büyüme (Giuliano ve Ruiz-Arranz, 2009) ve sosyal etkileri de (Zotova ve Cohen, 2016) ihmal edilmemiştir. Öte yandan göçmen transferlerinin bu kadar farklı açıdan ekonomik kalkınmayla ilişkilendirilmesi, kuşkusuz bu transfer akışlarının vardığı küresel boyutla yakından ilgilidir. Dolayısıyla söz konusu transferlerle ilgili dünyadaki mevcut durumu ve gelecekteki olası eğilimi yakından incelemekte fayda vardır.

Göçmen Transferlerinin Boyutları ve Ekonomik Kalkınmadaki Rolü

Dünya Bankası 2005'te yayınladığı "Uluslararası Göç, Transferler ve Beyin Göçü" raporunda göçmen transferleri aracılığıyla, göçün göç veren ülkelerin kalkınmasına pozitif yönde etkisi olduğunu belirtmekte ve kalkınmada göçmen transferlerinin önemine işaret etmektedir (Gökbayrak, 2008:68,69). Nitekim göçün hane halkının gelirleri ve ekonomik üretime olan geniş pozitif etkilerin yanında, kalkınma için gerekli olan insan kaynaklarının kaybı çok fazla bir önem taşımamaktadır. Çünkü göçten elde edilen gelirler, beraberinde bir çarpan etkisi yaratmakta ve yerel gelirlerde önemli ölçüde artışlara yol açmaktadır (Taylor, vd., 1996:408). Göçün ekonomik sonuçlarının analiz edildiği bir çalışmada (TUC, 2007:29) göçmen işçilerin kazançlarının önemli bir bölümünü ailelerine göndermesi koşuluyla, göçün göç veren ülke açısından önemli ekonomik katkılar yarattığına vurgu yapılmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde göçmen transferlerinin payı zamanla artış kaydetmektedir. Zira dünya genelinde göçmenler tarafından evlerine gönderilen para miktarı 1995 yılında 102 milyar dolar iken, bu tutarın 2005 yılında tahminen 232 milyar dolara yükseldiği (UN,2006) belirtilmektedir.

2015 yılında ise dünya çapındaki havale akışlarının 601 milyar doları aştığı tahmin edilmektedir. Bu miktarın, gelişmekte olan ülkelerin resmi kalkınma yardımının yaklaşık üç katı kadar (441 milyar dolar) olacağı tahmin edilmektedir. Resmi ve gayri resmi kanallara kayıtlı olmayanlar da eklenince, gerçek nakit hacminin çok daha büyük olduğuna inanılmaktadır. Öte yandan 2015'te kaydedilen bu rakamların en fazla gittiği ülkeler yani alıcı ülkeler sırasıyla Hindistan, Çin, Filipinler, Meksika ve Fransa olmuştur. Ülkelerin GSYİH'larına oranla bakıldığında ise Tacikistan (% 42), Kırgız

	"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"	Cilt: 6, Sayı: 2
	"Journal of the Human and Social Sciences Researches"	Volume: 6, Issue: 2
[itobiad / 2147-1185]		2017

Cumhuriyeti (% 30), Nepal (% 29), Tonga (% 28) ve Moldova (%26) gibi daha küçük ülkeler en büyük alıcılar olmuştur (World Bank, 2016a).

Gelişmekte olan ülkelere giden bu tutarın küresel gelirler içerisindeki payı 1995'te %57 iken, 2005'te %72'ye yükselmiştir. Ayrıca belirtilen söz konusu rakamlar, aralarındaki büyük farklılıklara rağmen, toplam resmi kalkınma yardımları ve gelişmekte olan ülkelere giden borç akımlarından daha yüksektir. Dolayısıyla göçmenler tarafından ülkelerindeki ailelerine ve arkadaşlarına yapılan transferler kalkınmanın önemli bir destekleyicisi niteliğindedir. Göçmen transferleri aynı zamanda çarpan etkisi yaratma ve tüketimde bir artış sağlama gibi işlevlerle ekonomik büyümeyi arttırıcı bir özellik de taşımaktadır (Katseli, Lucas, Xenogiani, 2006:23).

Göçmen transferlerinin ana kaynağı yüksek gelirli ülkelerdir. Nitekim 2014 yılında 56.3 milyar dolarlık transfer çıkışıyla ABD birinci olurken, Sudi Arabistan ikinci sırada yer almıştır. Diğer ülkeler ise sırasıyla Rusya, İsviçre, Almanya, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt olmuştur (World Bank, 2016a). Bu transferler birçok kırsal haneye gıda sağlanmasında önemli bir rol oynarken, aynı zamanda düşük tarımsal verimlilik ve istikrarsız çiftçilik faaliyetleri gibi risklerle karşı karşıya kalan kırsal bölgelerdeki insanlar için de riskleri bertaraf etme noktasında kısa vadeli de olsa başvurabilecekleri bir finansman kaynağı olması açısından etkili bir hamle niteliğindedir. Ayrıca göçten elde edilen gelirler, gıda güvenliği üzerindeki olumsuz etkileri sınırlandırmanın yanı sıra özellikle kriz durumlarında adeta bir sigorta işlevi görmektedir (Vargas-Lundiu, vd., 2008:30). Hatta bu yönüyle göçmen transferlerinin bazı kırsal bölgelerde* tarımsal ürün hasılatına eş değer bir katkı yaratabildiği bile söylenebilir. Öte yandan göçmen transferleriyle yoksulluğun azaltılması arasında doğrudan bir bağlantı olduğu kabul edilmektedir. Hatta bazı ülkelerde, hane halkının bu işçi dövizlerine olan bağımlılık derecesi %90 gibi yüksek düzeyde olabilmektedir (Thouez, 2005:45).

Uluslararası göç bu anlamda yoksulluğun azaltılması noktasında ve kalkınma üzerinde pozitif bir etki sağlayabilmektedir. Hatta çok sayıda yoksul insan için güçlü bir geçim stratejisi olabileceği gibi, ulusal ekonomik büyümeye de önemli bir katkı sağlayabilir (Laczko, 2005:11). Nitekim gelişmekte olan ülkelerde göçmen işçiler ulusal ekonominin kalkınmasında önemli rol oynamaktadır (Zhang ve Lin, 2010:203). Göçün finansal karşılığı olan göçmen transferleri, göçmenlerin menşe veya kaynak bölgelerinin gelişmesine en somut katkıları olarak ele alınmaktadır (Vargas-Lundiu, vd., 2008:6).

* Bu konuda 1960'lı yıllarda Yozgat'ın Boğazlıyan ilçesinden Avrupa'ya yapılan işçi göçleri dikkate değerdir. Çünkü göç eden işçilerin 1974 yılında Boğazlıyan ilçesine gönderdikleri 77 milyon liralık tutarın ilçede aynı yıl hasat edilen tahıl gelirinin yarısına eşit olduğu tespit edilmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Nermin Abadan Unat vd., 1975)

Göçmen transferlerinin ülkelere olan ekonomik katkısı ampirik çalışmalarda da ispat edilmektedir. John Page ve Richard Adams tarafından 74 düşük ve orta gelirli gelişmekte olan ülke üzerinde yapılan çalışmanın bulgularına göre ülkelerin nüfuslarındaki uluslararası göçmen sayısındaki ortalama %10'luk bir artış, kişi başı yoksullukta %1.9'luk bir düşüşe yol açabilmektedir. Aynı şekilde göçmen dövizlerinin bir ülkenin GSYİH içindeki payında %10'luk bir artış, yoksulluk oranında %1.6'lık bir düşüşe neden olabilmektedir. Sözü edilen oranın günde 1 dolarla geçinen insan sayısına eşit olduğu (Adams ve Page, 2003:1) söylenebilir.

Transferler, yoksulluğu azaltabildiği gibi hane halkının tasarruf ve yatırımlarını da arttırabilir. Bu yönüyle özellikle kırsal alanlarda yaşayan birçok hane için önemli ve istikrarlı bir gelir kaynağı olan bu transfer akışları ülkeler için aynı zamanda önemli bir döviz kaynağı da oluşturmaktadır. Örneğin bu transferler Arnavutluk için önemli bir döviz kaynağı oluşturmakla kalmayıp 1990'dan bu yana mal ve hizmet ticaretinden kaynaklanan açığın finanse edilmesine bile yardımcı olmuştur. Öyle ki, transferler 1995 yılından bu yana açığın %70'inden fazlasını finanse etmiştir (Mansoor ve Quillin, 2007:60-62; Lucas, 2005).

Dünya Bankası raporuna göre transferler benzer şekilde Moldova'nın da 1990'lardan beri ticaret açıklarını finanse etmiştir. Moldova'nın transferlere olan bağımlılığı GSYİH'nın %26'sı oranındadır. (World Bank, 2005). Bu transferler her ne kadar bazı ülkeler için yatırım kaynağı olarak görülse de başkaları için böyle bir durum söz konusu olmayabilir (Lucas, 2005:152).

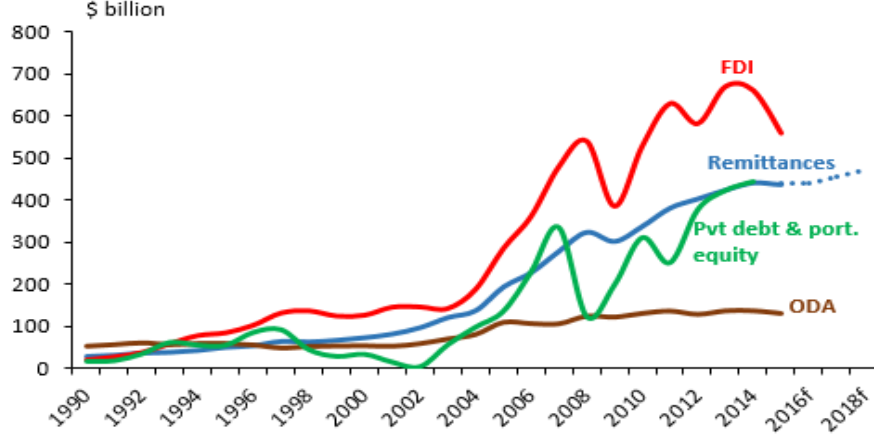
Örneğin Almanya'ya giden Türk işçilerin göndermiş oldukları havalelerin (işçi dövizleri) yatırımlara yönlendirilemediği bunun yerine dış ticaret açığının finansmanında kullanıldığı görülmüştür. Dolayısıyla yapılan bu transferlerin Türkiye'de üretimi arttırmak yerine tüketimi arttırdığı söylenebilir (Gençler ve Çiftçi, 2012:323).

Aynı şekilde Moldova'ya yönelik transfer akışlarının çoğu temel hanehalkı tüketimini, dayanıklı tüketim mallarını, konut alımlarını ve borç geri ödemelerini finanse etmek için kullanılmıştır. Bu akışların %7'den azı işletme yatırımlarını finanse etmek için kullanılmıştır. (World Bank, 2005). Ama yine de göçmen transferlerinin önemli bir dış finansman kaynağı olduğu gelişmekte olan birçok ülke için (Ratha ve Sirkeci, 2010:125) bu akışların payı, gelen yabancı yatırım ve yardımları geride bırakacak derecede artmıştır. Çünkü ülkeler bu akışların kendileri için bir finansman kaynağı olduğunu çabucak fark etmişlerdir. Gelişmekte olan ülkeler arasında 2000 yılında rapor edilen transfer miktarı, cari işlemler dengesinin %40'ını, doğrudan yatırım girişinin de dörtte birini aşmıştır. Bu anlamda transferlerin istikrarlı bir finans kaynağı olduğunu kanıtlanmıştır (Lucas,

2005:153,154). Transferlerin diğer finans kaynaklarına göre nasıl bir eğilim içinde olduğu aşağıdaki şekilde de açıkça görülmektedir.

Şekil 1: Göçmen Transferlerinin diğer kaynak akışlarıyla karşılaştırılması

Kaynak: World Bank, 2016b

Şekil 1’de de görüldüğü gibi transferlerin diğer finans kaynaklarına göre daha istikrarlı bir kaynak olduğu söylenebilir. 1990’ların başından itibaren yükseliş eğilimine gösteren transfer akışları, özellikle 2000 yılından sonra daha da ivme kazanmıştır (Şekil 1). Gelişmekte olan ülkelere yönelik kaynak akışlarının yer aldığı aşağıdaki tabloda 1990’da 29 milyar \$ olan transfer tutarının 2015 yılında tahmini 441 milyar \$’a yükseldiği görülmektedir.

Tablo 3: Gelişmekte olan ülkelere kaynak akışları, (Milyar \$)

Kaynak	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 olası
Göçmen Transferi	29	73	194	229	280	325	303	336	378	401	416	431	441
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	19	12 5	284	361	480	541	385	529	630	583	671	662	-
Resmi Kalkınma Yardımı	53	54	108	105	105	123	121	129	135	127	135	135	-
Özel yatırımlar	16	32	134	228	334	122	197	309	250	376	422	443 *	-

Kaynak: World Bank, 2016a * Tahmini akış

Tabloda göze çarpan bir diğer husus da transfer akışlarının resmi kalkınma yardımından daha büyük ve özel sermaye akışlarından daha istikrarlı olduğudur (Tablo 3). Transferlerde sadece 2008 küresel kriz döneminden hemen sonraki yıl olan 2009’da bir düşüş (diğer kaynaklarda olduğu gibi)

kaydedilmiş onun haricinde sürekli artış kaydedilmiştir. Bu artışlar Dünya Bankası raporlarına da konu olmuştur.

Dünya Bankasının 2017 Dünya Kalkınma Raporuna göre 43 Afrika ülkesinin 21'inde transferler, GSYİH'ya oran açısından kalkınma yardımlarını geride bırakmıştır (World Bank, 2017). Aşağıdaki tabloda son altı yıl içinde ülkelere akan transferlerin GSYİH içindeki payları verilmiştir. Tabloda *-sayfa sınırlamasından dolayı-* sadece 2015 yılı itibariyle transferlerin GSYİH içindeki payı %15 ve üstü olan 17 ülkeye yer verilmiştir.

Tablo 4: Ünelere Gönderilen Göçmen Transferlerinin GSYİH İçindeki Payı (%)

Ülke	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Nepal	21.6	22.4	25.0	28.8	29.7	31.8
2. Liberya	2.4	23.3	29.7	19.7	25.1	31.2
3. Tacikistan	35.8	41.7	42.2	43.5	36.6	28.8
4. Tonga	20.9	18.6	24.9	26.9	26.5	27.0
5. Kırgız Cumhuriyeti	26.4	27.6	30.8	31.1	30.0	25.7
6. Haiti	22.3	20.6	20.4	21.1	22.5	25.0
7. Moldova	30.2	25.8	27.3	27.4	26.0	23.4
8. Komorlar	16.4	18.4	19.3	18.7	19.4	22.8
9. Samoa	21.1	20.9	22.1	20.7	17.6	20.3
10. Gambiya	12.1	11.9	15.4	20.0	21.3	19.2
11. Honduras	16.6	16.0	15.9	16.9	17.4	18.0
12. Kosova	17.1	16.8	16.3	15.9	16.1	16.7
13. El Salvador	16.2	15.7	16.4	16.2	16.6	16.6
14. Jamaika	15.4	14.6	14.6	15.2	16.3	16.6
15. Lesotho	25.5	23.2	20.8	18.5	15.0	16.0
16. Lübnan	18.2	17.2	15.4	17.1	15.7	15.9
17. Marshall Adaları	13.5	12.8	12.6	12.9	14.2	15.0

Kaynak: World Bank, 2016 World Development Indicators,
<http://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS>

Gönderilen transferlerin GSYİH içindeki oranı açısından Nepal yaklaşık %32 ile dünya sırlamasında birinci olmuştur. Tabloda dikkat çeken bir diğere ülke ise özellikle 2010'daki %2.4'lük oranın 2015'te %31.2'ye adeta sıçradığı Liberya olmuştur (Tablo 4). Öte yandan gönderilen transferlerin dolar cinsinden tutarlarına bakıldığında ise Hindistan'ın yaklaşık 70 milyar \$ ile ilk sırada yer aldığını söylemek mümkündür (Tablo 5).

Tablo 5: Ülkelere Gönderilen Göçmen Transferleri (Milyar Dolar)

Ülke	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Hindistan	53,479	62,499	68,820	69,970	70,388	68,909
2. Çin	13,636	16,568	17,065	17,790	29,910	44,445
3. Filipinler	21,556	23,053	24,609	26,716	28,690	29,799
4. Meksika	22,080	23,588	23,365	23,432	24,462	26,164
5. Fransa	19,903	22,927	22,674	24,412	25,235	23,351
6. Nijerya	19,744	20,616	20,542	20,797	20,829	21,059
7. Pakistan	9,690	12,263	14,007	14,629	17,244	19,306
8. Mısır	12,453	14,324	19,236	17,833	19,570	18,325
9. Bangladeş	10,850	12,071	14,119	13,866	14,987	15,387
10. Almanya	12,791	16,608	15,898	16,343	17,051	15,362
11. Vietnam	8,260	8,600	10,000	11,000	12,000	13,200

Kaynak: World Bank, 2016 World Development Indicators,
<http://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.CD.DT?view=chart>

Hindistan'ı ikinci sırada Çin ve arkasından Filipinler ve Meksika gibi ülkeler takip etmektedir. Bu arada tablo oluşturulurken sayfa sınırlamasından dolayı özellikle 2015 itibarıyla 10 milyar \$'ın üstündeki tutarlara sahip ülkelerin seçildiği gözlerden kaçmamalıdır. Sonuç olarak göçmen transferlerinin dünyadaki akış trendine bakıldığında ilk sırada gelişmekte olan ülkeler yer alırken Doğu Asya ve Pasifik ülkeleri ikinci sırada ve Güney Asya ülkeleri ise üçüncü sırada yer almaktadır (Tablo 6).

Tablo 6: Dünyadaki Göçmen Transfer Akışı, (Milyar Dolar)

Bölge	2010	2013	2014	2015 tahmini	2016 olası	2017 olası	2018 olası
Gelişmekte olan ülkeler	331.7	416.6	429.9	431.6	447.9	465.7	484.7
Doğu Asya ve Pasifik	94.1	113.4	121.8	127.0	131.0	135.5	140.3
Avrupa ve Merkezi Asya	31.4	47.7	43.4	34.6	36.3	38.3	40.3
Latin Amerika ve Karayipler	55.7	61.1	63.6	66.7	69.3	71.9	74.6
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	38.9	48.8	50.8	50.3	51.6	53.0	54.5
Güney Asya	82.0	110.8	115.5	117.9	123.3	129.3	135.8
Sahra-altı Afrika	29.7	34.7	34.8	35.2	36.4	37.7	39.1
DÜNYA	460.5	573.0	592.0	581.6	603.2	626.4	651.3

Kaynak: World Bank, 2015

Dünya Bankasının verilerine göre hazırlanan bu tabloya göre 2010'da 460.5 milyar dolar olan Dünya'daki göçmen transfer akışının önümüzdeki dönemde 650 milyar doları geçmesi beklenmektedir. Tabloda dikkat çeken bir diğer ayrıntı da Güney Asya'ya olan transfer akışlarındaki ciddi artıştır. Buna göre 2010'da 82 milyar dolarlık bir transfer akışının kaydedildiği bu bölgede, akışlar yıllar itibarıyla ciddi bir ivme kazanmıştır. Öyle ki 2018'de 135 milyar doları geçmesi olasılık dâhilindedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Küreselleşme süreciyle birlikte iletişim ve ulaşım teknolojisinin gelişmesi ülkeler arasındaki sınırları büyük ölçüde anlamsız kılmış ve mesafe kavramı giderek önemini yitirmiştir. Teknolojideki gelişmelerle birlikte insanların uzak mesafeleri kat etmeleri kolaylaşmış, ufukları ulusal sınırların ötesine geçmiş ve yeni yerleri görme, oradaki imkânlar hakkında bilgi sahibi olma gibi istekleri gün geçtikçe artmıştır. Bu yeni durum, insanların hem kendileri hem de yakınları için daha iyi yaşam standartlarına kavuşmalarının imkânlarını da beraberinde getirmiştir. Bu imkanlar ve istekler gelişmekte olan ülkelerdeki bireylerin göç kararı almalarında önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur.

Dolayısıyla tüm bu saiklerle hareket eden gelişmekte olan ülke vatandaşları ya sadece kendileri ya da aileleriyle birlikte küresel göç macerasının başat aktörleri olmuşlardır. Tamda bu noktada artık küresel göç ve göçmenlik meselesi dünya gündeminde ilk sıradaki yerini almış ve göçmenler özellikle gelişmiş ülkelere doğru hızla yol almaya başlamışlardır.

Daha iyi bir gelecek için çıkılan bu yolda, göçmenler geldikleri ülkelerde ciddi ekonomik kazançlar elde etmiş ve bu kazançlarını ülkelere transfer ederek orada bıraktıkları ailelerine katkı sağlamışlardır. Bu katkılar aile ekonomisinin tüketim hacmini ciddi oranda arttırmıştır. Zamanla aile ekonomisinin de ötesine geçerek ülke ekonomisine katkı sağlayacak boyutlara ulaşmış hatta Nepal ve Liberya gibi bazı ülkelerin GSYİH'lerinde üçte bir oranında paya sahip olduğu görülmüştür.

Ayrıca bu transferler bazı ülkelerde doğrudan yatırımlar ve resmi kalkınma yardımlarını dahi geçmiştir. Diğer finans kaynaklarına göre daha istikrarlı olan göçmen transferleri, az gelişmiş ülkeler açısından; cari açığın finanse edilmesi, yoksulluğun azaltılması, tüketim harcamalarının artırılması, hane halkı tasarruf ve yatırımları arttırması gibi pek çok alanda ekonomik kalkınmayı destekleyen önemli bir döviz kaynağı olmuştur. Bu yüzden genelde olumsuz bir algı yaratan göç olgusunun aslında birçok ülkenin ekonomik kalkınması için oldukça faydalı bir sürece dönüşebileceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla göçle birlikte beşeri sermaye kaybı

yaşayan ülkeler, bu kayıplarını ancak göç eden bireylerin ülkelerine gönderecekleri dövizlerle tekrar kazanabileceklerdir.

Özetle göç hareketleri küreselleşme süreciyle birlikte hız kazanmış ve küresel bir niteliğe bürünmüştür. Küresel göç olgusuyla birlikte artan göçmen transferleri geçmişte aile ekonomilerine şimdilerde ise ülke ekonomilerine katkı sağlayacak boyutlara ulaşmıştır. Bu durum birçok ülke açısından başta dezavantaj sayılabilecek göç hareketlerinin ileride nasıl avantaja dönüşebildiğinin açık bir kanıtıdır. Sonuç olarak göçmen transferlerinin ekonomik kalkınmadaki rolüne dair ortaya atılan argümanların birer “mit” olmaktan öteye geçip somut bir “gerçekliğe” dönüştüğü söylenebilir.

Kaynakça

Acosta, P., Calderon C., Fajnzylber P., Lopez H. (2008). “What is the Impact of International Remittances on Poverty and Inequality in Latin America?”, *World Development*, 36(1), 89–114.

Adams, R.H., Page, J. (2003). *The Impact of International Migration and Remittances on Poverty in Developing Countries*, World Bank Policy Research Working Paper 3179

Adams, R.H. Jr., Page, J. (2005). “Do International Migration and Remittances Reduce Poverty in Developing Countries?”, *World Development*, 33(10), 1645–1669.

Agarwal R., Horowitz A.W. (2002). “Are International Remittances Altruism or Insurance? Evidence from Guyana Using Multiple-Migrant Households”, *World Development*, 30(11), 2033–2044.

Chowdhury, M. (2016). “Financial Development, Remittances and Economic Growth: Evidence Using a Dynamic Panel Estimation”, *The Journal of Applied Economic Research*, 10(1), 35–54.

Czaika, M., Haas, H. (2015). “The Globalization of Migration: Has the World Become More Migratory?”, *International Migration Review*, 48(2), 283-323.

Edwards, A.C., Ureta, M. (2003). “International migration, remittances, and schooling: Evidence from El Salvador”, *Journal of Development Economics*, 72, 429–461.

Funkhouser, E. (1995). “Remittances from International Migration: A Comparison of El Salvador and Nicaragua”, *The Review of Economics and Statistics*, 77(1), 137-146.

Gençler, A. ve Çiftçi, M. (2012). “Dış Ticaretin Finansmanında Göçmen Gönderilerinin Rolü: Türkiye Örneği”, *Sosyoekonomi*, 17(17), 301-331.

Giuliano, P., Ruiz-Arranz, M. (2009). “Remittances, financial development, and growth”, *Journal of Development Economics*, 90, 144–152.

- Gökbayrak, Ş.(2008). "Uluslararası Göç ve Kalkınma Tartışmaları: Beyin Göçü Üzerine Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3), 65-82.
- Gupta, S., Pattillo C.A., Wagh, S. (2009), "Effect of Remittances on Poverty and Financial Development in Sub-Saharan Africa", *World Development*, 37(1), 104-115.
- Haas, H. (2005). "International migration, remittances and development: myths and facts", *Third World Quarterly*, 26(8), 1269-1284.
- Haas, H. (2006). "Migration, remittances and regional development in Southern Morocco", *Geoforum*, 37, 565-580.
- Haas, H. (2010). "Migration and Development: A Theoretical Perspective", *International Migration Review*, 44 (1), 227-264.
- IOM (2011). *World Migration Report 2011*, International Organization for Migration, Switzerland
- İçduygu, A. (2009). "International Migration and Human Development in Turkey", *UNDP Human Developments Research Paper 2009/52*
- Kahanec, M., Zimmermann, K.F. (2008). "Migration and Globalization: Challenges and Perspectives for the Research Infrastructure", *IZA Discussion Paper*, No. 3890.
- Katseli, L. T. vd. (2006). *Policies For Migration And Development: A European Perspective*, OECD Development Centre, Policy Brief No.30.
- Laczko, F. (2005). "Migration, Development and Poverty in Asia", *Migration, Development and Poverty Reduction in Asia*. Geneva: International Organization for Migration
- Le, T. (2011). "Remittances for economic development: The investment perspective", *Economic Modelling*, 28, 2409-2415.
- Lucas, R.E.B. (2005). "International Migration Regimes and Economic Development", Erişim Tarihi: 10.04.2017
http://www.un.org/en/development/desa/population/events/pdf/3/P22_AnnexIII.pdf
- Mansoor, A. ve Quillin, B. (2007). *Migration and Remittances : Eastern Europe and the Former Soviet Union*. Washington, DC: World Bank.
- Martin P., Widgren, J. (2002). "International Migration: Facing the Challenge", *Population Bulletin*, Washington, DC: Population Reference Bureau, 57 (1).

- McCann, P., Poot, J., Sanderson, L. (2010). "Migration, relationship capital and international travel: theory and evidence", *Journal of Economic Geography*, 10(3), 361-387.
- Muth, R.F. (1971). "Migration: Chicken or Egg?", *Southern Economic Journal*, 37(3), 295-306.
- MPI (2015). "Top 25 Destinations of International Migrants", *Migration Policy Institute*, Erişim Tarihi: 09.03.2017, <http://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/charts/top-25-destinations-international-migrants>
- Niessen, J. (2003). "Negotiating the Liberalization of Migration – Is GATS a Vehicle or a Model for Global Migration Governance", *EPC Issue Paper*, No.6.
- Osili, U.O. (2007). "Remittances and savings from international migration: Theory and evidence using a matched sample", *Journal of Development Economics*, 83, 446-465.
- Özyakışır, D. (2013). *Göç, Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Ratha, D. Sirkeci, İ. (2010). "Remittances and the global financial crisis", *Migration Letters*, 7(2), 125-131.
- Tansel, A., Yaşar P. (2010). "Macroeconomic impact of remittances on output growth: Evidence from Turkey", *Migration Letters*, 7(2), 132-143.
- Taylor, J. E. vd. (1996). "International Migration and Community Development", *Population Index*, 62(3), 397-418.
- Thouez, C. (2005). "The Impact of Remittances on Development", *International Migration and the Millennium Development Goals*, UNFPA Expert Group Meeting Marrakech, Morocco.
- TUC, (2007). "The Economics of Migration", *Economic and Social Affairs*, Trades Union Congress, Erişim Tarihi: 05.04.2017: <https://www.tuc.org.uk/sites/default/files/extras/migration.pdf>
- UN, (2015). "Trends in International Migrant Stock: The 2015 Revision", *UN Department of Economic and Social Affairs*, Erişim Tarihi: 15.03.2017 <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates15.shtml>
- UN, (2006). "International Migration Facts & Figures", *Population Division*, Erişim Tarihi: 10.04.2017 http://www.un.org/esa/population/migration/hld/Text/Migration_factsheet.pdf
- Unat, N. A. vd., (1975). *Göç ve Gelişme: Uluslararası İşgücü Göçünün Boğazlıyan İlçesi Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Araştırma*, (Çeviri: Ünsal Oskay), Ankara:Türk Matbaacılık Sanayii.

Vargas-Lundiu, R. vd. (2008). *International Migration, Remittances and Rural Development*, IFAD Publication, Italy.

Vogler, M. ve Rotte, R. (2000). "The Effects of Development on Migration: Theoretical Issues and New Empirical Evidence", *Journal of Population Economics*, 13(3) 485-508.

Wainer, A. (2011). *Development and Migration In Rural Mexico*, Briefing Paper 11, Bread for the World Institute, Erişim Tarihi: 05.03.2017 <http://www.bread.org/sites/default/files/downloads/briefing-paper-11.pdf>

World Bank (2017). *World Development Report 2017 : Governance and the Law*. Washington, DC: World Bank. Erişim Tarihi: 12.03.2017 <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/25880>

World Bank, (2016a). *Migration and Remittances Factbook 2016*, Erişim Tarihi: 11.04.2017 <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/23743>

World Bank, (2016b). "Trends in Remittances, 2016: A New Normal of Slow Growth", Erişim Tarih: 20.03.2017 <http://blogs.worldbank.org/peoplemove/trends-remittances-2016-new-normal-slow-growth%20>

World Bank. (2015). *Global Economic Prospects, January 2015 : Having Fiscal Space and Using It*. Erişim Tarihi: 12.03.2017 <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/20758>

World Bank, (2005). *Moldova : Opportunities for Accelerated Growth, A Country Economic Memorandum for the Republic of Moldova*. Erişim Tarih: 20.03.2017 <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/8698>

World Bank, (2016c). "Personal remittances, received (% of GDP)", *World Development Indicators*, Erişim Tarihi: 15.03.2017 <http://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS>

World Bank, (2016d). "Personal remittances, received (current US\$)", *World Development Indicators*, Erişim Tarihi: 15.03.2017 <http://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.CD.DT?view=chart>

Zhang, X. ve Lin, S. (2010). "The impact of the global slowdown on the People's Republic of China's rural migrants: Empirical evidence from a 12-city survey", (Editörler: Armin Bauer ve Myo Thant), In *Poverty and Sustainable Development in Asia: Impacts and Responses to the Global Economic Crisis*, Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank, pp.203-218.

Zotova, N., Cohen, J.H. (2016). "Remittances and their social meaning in Tajikistan", *Remittances Review*, 1(1), 5-16.

